

SVARBIAUSI DURBĖS MŪŠIO ŠALTINIAI

Dainius Elertas, Egidijus Miltakis

Pateikiame svarbiausius Durbės mūšio šaltinių vertimus į lietuvių kalbą. XIII–XIV a. kronikos suteikia daugiausia informacijos. XV–XVI a. kronikos rodo vėlesnę tradiciją, jos skaidą ir interpretacijas. Kadangi daugelio šio žanro kūrinių informacija kartojasi, atrinkome tik charakteringiausias pavyzdžius, atskleidžiančius: prūsiškąją, livoniškąją, švediškąją ir lenkiškąją tradicijas. Jos darė įtaką vienpusiam Durbės mūšio vaizdiniui XVII–XVIII a. istoriografijoje. XIX–XX a. historiografija, grįžusi prie kritiško pirminių istorijos šaltinių vertinimo, jų analizės, atvertė naujas Durbės mūšio reikšmės, konteksto, eigos interpretavimo galimybes.

Livländische Reimchronick

Eiliuotoji Livonijos kronika (XIII a. pab.)

XIII a. paskutiniaisiais dešimtmečiais parašyta *Eiliuotoji Livonijos kronika* yra seniausias istorijos šaltinis, kuriame minimas Durbės mūšis. Kronika, aprašanti 1143–1290 m. Livonijos įvykius, yra apologetinis Vokiečių ordino nario kūrinys, skirtas supažindinti Ordino karius su jų institucijos istorija, Ordino narių žygdarbių aprašymais skatinti esamų narių pasiryžimą besąlygiškai tarnauti Ordinui, narsiai kautis kautynėse. Kronikoje parodant šventųjų, ir ypač Ordino globėjos Mergelės Marijos, prielankumą Ordinui buvo stengiamasi ugdyti Ordino narių pasiryžimą jėga platinti krikščionybę, stiprinti įsitikinimą, jog kaunantis su pagonimis yra atliekamas šventas darbas, garantuosiantis atlygį po mirties. Būtent todėl kronikos autorius pasirinko XIII–XIV a. itin populiarią, ypač pasauliečiams skirtose kronikose, eiliuoto teksto formą. Be to, kronika buvo parašyta ne lotynų kalba, kuri buvo įprasta didžiajai daliai tuomet rašytų istoriografinių kūrinių, o vokiečių aukštaičių, t. y. ta kalba, kuria kalbėjo ar suprato didžioji dalis Ordino narių karių. Eiliuota vokiečių kalba parašyta kronika buvo naudojama vidinėms Ordino reikmėms – ji buvo skaitoma balsu per bendrus Ordino narių pietus, per įvairaus pobūdžio Ordino narių sambūrius.

Kronikos autorius nėra žinomas, tačiau sprendžiant iš teksto turinio į Livoniją jis atkeliavo apie 1278–1279 m. Taip pat remiantis *Kronikos* tekstu manoma, kad jis galėjo būti Ordino karys, dalyvavęs kai kuriose kronikoje aprašomose kautynėse ar žygiuose. Durbės mūšį kronikininkas aprašo itin plačiai ir detalai, greičiausiai naudojosi Ordino viduje jau susiformavusia sakytine tradicija, galbūt net neseniai (nuo kronikos parašymo laiko) vykusio mūšio tiesioginiais liudytojais. Skaudų Ordino pralaimėjimą autorius paverčia jo narių, kurie vadinami „narsiais didvyriais“, žygdarbiu – „kankinyte“, o iš magistro *Burhardo Hornhauzeno* kuriamas idealaus Ordino kario prototipas. Šis pirmasis žinomas Durbės mūšio aprašymas tapo visų vėlesnių kautynių aprašymo pagrindu. Vėlesni Livonijos kronikininkai sutrumpintą *Eiliuotosios Livonijos kronikos* informaciją perpasakodavo bemaž be pakeitimų. Tuo pačiu pasakojimu naudojosi ir Prūsijos kronikininkai, tačiau jų versijoje

daug labiau buvo išskeltas *Eliuotosios Livonijos kronikoje* fragmentiškai minimų Ordino Prūsijoje karių ir Ordino kariuomenėje tarnavusių sembų vaidmuo.

Egidijus Miltakis

Iš senosios vokiečių kalbos vertė kanauninkas Pranciškus Žadeikis. Vertimą patikslino, suredagavo ir paaiškino Rimvydas Petrauskas.

Vertimas cituojamas: *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Vilnius, 2005, p. 276–279.

- Magistras tada pasiryžo*
- 5535** *Karo žygį įvykdyti
Ir savo brolius apginti,
Kurie Karšuvoje buvo.
Tuoj rašyti buvo laiškai
Ir į Estiją pasiųsti.*
- 5540** *Pagalba iš ten atėjo greitai,
Kad šis karo žygis
Krikščionims pamaldingiesiems
Nepasibaigtų nelaimingai,
Magistras Burchardas
Hornhauzenas*
- 5545** *Išsiruošė į Prūsiją
Nuo aušros lig sutemos
Jis sunkiai ten keliavo
Bet darbą jis padarė.
Kai tą kraštą pasiekė,*
- 5550** *Brolių tuoj priimtas buvo
Maloniai ir garbingai.
Maršalas pats pasitiko
Livonijos magistrą.
Šis reikalą tuomet nusakė,*
- 5555** *Dėl ko yra atvykęs.
Jis ten prašė brolių,
Kad kartu su juo
Į Karšuvą jie vyktų.
Prašymas visiems patiko.*
- 5560** *Šitaip jie tada kalbėjo:
„Mes dėl jūsų nesvyruodami
Pasiryžę esam kęsti
Sunkumus didžiausius
Kelionėse ir mūšiuose.“*
- 5565** *Tuo metu tenai atjojo,
Ordino kryžių priėmę,
Iš Vokietijos žemių
Trisdešimties brolių būrys.
Dievui jie tarnaut norėjo,*
- 5570** *Visko buvo atsižadėję:
Giminių, draugų ir nuosavybės.
Iki šiol jie negyveno
Jokiame konvente.
Maršalas tada išrinko*
- 5575** *Kelionei Prūsų brolius,
Taip visi jie iškeliavo
Klaipėdos kryptimi.
Atvyko jie labai laiku.
Mat iš Livonijos tuo tarpu*
- 5580** *Jūros pakrante
Šauni kariuomenė atvyko,
Pasiruošusi į kovą.
Tuo metu lietuviai matė,
Jog geriausi jų vyrai*
- 5585** *Prie šios pilies sienų
Gali greitai žūti,
Jei ją sumanytų pulti.
Tad puolimo atsisakė
Ir ėmė karui rengtis.*

- 5590** *Jie tuomet nelaukę nieko
Į Kuršą įsibrovė.
Magistras prieš juos išjojo,
Dvi kariuomenes turėjo,
Jų puolimą sustabdyt ketino.*
- 5595** *Jo kariuomenė buvo didžiulė,
Bet tai jų neišgelbėjo.
Kai abiejų priešų jėgos
Ėmė jau į mūšį ruoštis,
Kuris turėjo išskirti*
- 5600** *Krikščionis ir pagonis,
Kuršiai vieną dalyką sugalvojo
Ir nieko nelaukę
Jį įgyvendino:
Mat jie kovoti nenorėjo.*
- 5605** *Savo sprendimą šitą
Jie iš tiesų įvykdė.
Šitaip jie tuomet galvojo:
Jeigu broliai pralaimėtų
Ir saviškius čia prarastų,*
- 5610** *O jų sąjungininkai irgi žūtų,
Mes be ponų pasiliksim,
Vokiečius visus išmušim,
Kurie Kurše dabar gyvena.
Taip nusprendę, ėmė trauktis.*
- 5615** *Kai estai tą pamatė,
Drauge bėgti suskato,
Palikę mūšio lauką.
BroLIAI ir jų žmonės
Laikėsi toliau ir manė,*
- 5620** *Kad jų kariuomenė ta pati,
Kuri čionai atėjo.
Bėgti iš čia nemanė,
Pagalbos sulaukti ketino,
Bet pagalbininkai juos paliko,*
- 5620** *Dideli būriai pagonių
Juos tenai apsupo.
Apsiginti jie mėgino,
Bet viltis išnyko greitai,
Kad įstengs laimėti.*
- 5630** *Visa kuršių kariuomenė
Leidosi į kojas,
Kad išsaugotų gyvybes;
Su estais lenktyniavo,
Tie bėgti gerai mokėjo,*
- 5635** *Kaip ne kartą buvo rodę.
Šioje nelaimėje vieni liko
BroLIAI ir gerieji sembai,
Jie visai negalvojo,
Kad kas nors galėtų bėgti.*
- 5640** *Dėl to yra skaudu dėl vyrų,
Kurie žinoti negalėjo,
Kad dėl savo neapykantos kuršiai
Paliko juos nelaimėj.
Žuvo čia daugybė vyrų,*
- 5645** *Kurie dėl gerovės krikščionių
Atžygiavo į šį mūšį.
Daug narsių didvyrių
Apsupti čia buvo,
Kankinio mirtim jie žuvo*
- 5650** *Mūšio lauke prie Durbės,
Gintis nesusėję.
Greitai kariuomenė pagonių
Krikščionis visus iškirto.
Per mažai krikščionių buvo,*
- 5655** *Pasipriešinti nesuskubo,
Magistras kankinio mirtim krito,
Drauge pusantro šimto brolių
Ir kai kurie piligrimai
Į nelaimę tą pakliuvo,*

- 5660** *Jų mirtis žiauri buvo,
Kai tas mūšis pasibaigė,
Kas krikščionių gyvas liko,
Brolių ir ginklanešių,
Piligrimų ir sembų,*
- 5665** *Negalėdami kovoti,
Iš baimės mirtinosios
Bėgo, kaip kas tik galėjo.
Tad be pasipriešinimo pagonyš
Sau laimėjo didį grobį.*
- 5670** *Netoliese buvo miškas,
Augo gražūs ten lapuočiai,
Krikščionys jį pastebėję
Skubėjo greitai pasislėpti
Ir nuo mirties apsisaugoti.*
- 5675** *Tad ten bandė pasitraukti
Ir slapta pasišalinti.
Bet juos nesėkmė ir čia lydėjo,
Tad kariuomenė pralaimėjo.
Burhardas Hornhauzenas,*
- 5680** *Kaip teko man skaityti,
Pusketvirtų metų
Ir dar šiek tiek
Livonijos magistras buvo.
Jo visi labai gailėjos,*
- 5685** *Buvo narsus karžygys,
Iš Hornhauzeno kilęs.
Kai pasibaigė tas mūšis,
Kaip esu jums apsakęs,
Tie, kuriems pabėgt pavyko,*
- 5690** *Ėmė sau ieškoti kelio
Per gūdžius miškus ir pelkes,
Lyg laukiniai žvėrys būtų,
Kol namo jie nesugrįžo,
Jie kelionėje skubėjo,*
- 5695** *Jokio džiaugsmo neturėjo,
Apmadu jiems širdys degė.
Kai sembai namo atėjo,
Jie netrukus pastebėjo,
Kad jiems trūksta daug narsių*
- 5700** *Ir tikrai rinktinių vyrų.
Daug dienų jie jų gedėjo,
Gailestingai dėl jų raudėjo.
O ir notangų, varmių bei prūsų
Nuotaika buvo nekokia.*
- 5705** *Didelę duoklę sumokėjo
Ir daug žmonių prarado,
Besikaudami prie Durbės,
Tuo metu jie sužinojo,
Kad magistras taip pat kritęs,*
- 5710** *Kuris lig tol ne vieną kartą
Buvo stabmeldžius graudinęs
Su visa brolių jėga.
Tad šie visi kraštai,
Kuriuos išvardijau prieš tai,*
- 5715** *Dideli, o ir maži visai,
Susvyravo visi bendrai
Ir netrukus atsiskyrė
Nuo krikščionių bendrijos [...]*
- 5765** *Taip pakrypus šiems dalykams,
Kuršiai pas lietuvius vyko
Ir pagalbos jų maldavo.
Priminė jie lietuviams,
Kaip tuomet pačiu laiku*
- 5740** *Pasitraukė jie iš mūšio,
Kuris laukuose prie Durbės buvo.
Šį prašymą išklause,
Lietuviai pagalbon ruošės
Ir nieko nelaukę*
- 5745** *Atvyko jie į Kuršą.*

Annales Pelplinenses***Pelplino metraštis (XIII a. pab. – XVI a. pr.)***

Manoma, kad *Pelplino metraštis* buvo surašytas XIII a. pab. arba XIV a. pr. Tai yra vienas ankstyviausių istoriografinių kūrinių, sukurtų Prūsijos teritorijoje. Pelplino cistercų vienuolyne surašyto metraščio rankraščio turinį sudaro kelios žinutės, apimančios 1115–1293 m. laikotarpį. Daugiausia tai pasakojimai apie Prūsijos įvykius (Prūsijos miestų įkūrimo, karinių konfliktų ir kt. datos). Durbės mūšis aprašytas itin fragmentiškai, apsiribota nurodant tik kautynių vietą ir laiką.

Egidijus Miltakis

Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preußischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft. Leipzig, 1861, Bd. 1, S. 270.

Vertė Egidijus Miltakis

Da der strit zu Kuwerlant an sente Margareten tac geschach, tusen zweihunder und sechzec jar. Šv. Margaritos dieną įvyko kautynės Kurše, tūkstantis du šimtai šešiasdešimtieji metai.

Erikskrönika***Eriko kronika (1320–1332 m.)***

Eriko kronika laikoma vienu seniausių pasaulietinės literatūros kūrinių. Ji parašyta senąja švedų kalba nežinomo autoriaus 1320–1332 m. Tekste aprašoma Švedijos istorija nuo 1229 iki 1319 m. Kronika yra vienas pagrindinių istorijos šaltinių šiam Švedijos laikotarpiui pažinti. Pasakojimas apie Durbės mūšį įtrauktas į pasakojimą apie junkerį Karlą, dalyvavusį ir žuvusį kautynėse su lietuviais. Tai ankstyviausias žinomas istorijos šaltinis švedų kalba, kuriame minimi lietuviai. Kronikoje minimas junkeris Karlas yra tapatinamas su Karlu Ullfsonu, Švedijos jarlo Ulfo Faso (mirė 1248 m.) sūnumi. Karlas Ullfsonas aktyviai dalyvavo Švedijos kovose dėl valdžios su jarlu Birgeriu Magnusonu (~1200–1266), kronikoje vadinamu Birgeriu Jarlu. Šių dviejų įtakingų asmenybių tarpusavio priešpriešai kronikoje skirta nemažai vietos. *Eriko kronikos* autorius buvo paveiktas tuomet populiarių riterių romanų, tad daugelyje kronikos pasakojimų faktai ir chronologija dažnai buvo aukojami siekiant sukurti įdomų ir simbolinį pasakojimą. Pasakodamas apie Karlo Ullfsono išvykimą į Livoniją, kronikos autorius šykšti tikslių datų ir detalių, tačiau daug dėmesio skiria Karlo Ullfsono didvyriškam elgesiui kautynių metu. Kronikos autorius, greičiausiai remdamasis sakytine tradicija, kuria idealistinį junkerio Karlo personažą, kuris drąsiai kovoja ir garbingai žūva už tikėjimą. Kronikos pasakojimas apie patį Durbės mūšį yra itin fragmentiškas, kautynės tėra tik kontekstas, kuriame išryškėja autoriaus kuriamo idealaus krikščionių riterio moralinės savybės.

Egidijus Miltakis

Cituojuama iš *Erikskrönika* [žiūrėta 2011 01 10], prieitis internetu: <<http://runeberg.org/erikkron/>>. Dainiaus Elerto laisvas vertimas iš senosios švedų kalbos.

Junker Karl – Guds riddare

292 Till gudz riddara han tha ouer foor
 en här aff lättugha digher oc stoor
 ffoor the gudz riddara tha a hand
 ok war tha komen a thera land
 thaghar the bröder hördo thz vara sakt
 tha sampnado the saman sina makt
 Ok wildo them ther gerna bestanda
 ok wisa them fara heem til landa

300 Tha talado the gudz riddara ther
 til jonker Karl aff swerighe kom
 Jonker vilin i mz oss stridha
 eller vilin i oss här hema bidha
 Jak vil mz ider i then striid
 Jak gör ä nokon lettugha oblid
 huat iak ville thz nöduger lata
 myn hielm myn brynja ok myn plata
 skal warda aff hednom mannom stöt
 giter iak myna synder ther mz böt

310 Tha er mit liiff ther til ospart
 gud ma ok vilia iak giter mik wart)
 skal iak oc döo er mik thz skapat
 tha faar iak hymmerike jak hauer ey tapat
 The strid gik saman ok starklika stod
 swa at man matte wada öuer foot i blod
 Swerdin bitu ok hielmane gullu
 the hedno striddo the crisno fullo
 The bröder sagdo jonker fly
 wy tappom striden iak sigher for hwi

Jaunasis Karlas – Dievo riteris

Kai pas riterius Dievo jis iškeliauo,
 juos puolė lättugha taip gausiai,
 kad riterius Dievo jie prigriebė.
 Tačiau vos jiems atėjus į užimtą žemę,
 nedelsdami broliai pajėgas visas susišaukė,
 tinkamai priešą [jie] ruošės atremti.
 Į dykrą juos ginklu išvaryti,
 kur visi jie iki šiolei gyveno.

Taip kalbėjo Dievo riteriai jam,
 kai Jonkeris Karlas iš Švedų atvyko,
 „Jonkeri, ar su mumis [kartu] Jūs vyksite
 kautis,
 „[o gal tik] Jūs vėliau mūsų lauksite namie?“
 „Laukiu mane paimsiant į šią kovą.
 Su noru žiaurųjį lettugha atmušiu,
 taip, kad jam bus kieta.
 Mano šalmas, mano grandys ir mano šarvai,
 sugebės nuo mirties saugot mane.
 Nuodėmių atpirkis mano – mūšis tebus,

kad tik aš gyvenimą savo leisčiau ne veltui.
 Dievas nuo nuodėmių man sielą išpraus
 (pažodžiui – atvers)
 atverdams vartus mums, jei žūti prisieitu,
 kad pasiektume dangų, kartu su Jumis.“
 Mūšyje su priešu taip narsiai stovėjo,
 kad vyrų kojoms iki kelių braidė kraujuos.
 Kalavijams linkstant, kai žvangėjo šalmai,
 pagonys stiprėjo, o krikščionys nusilpo.
 BroLIAI Jonkeriui šaukia – bėki,
 mus įveikia mūšyje priešai piktieji.

320 *Thy wär at vy ärom alt vyffa
then ionker swarade ok vm sik saa
nw seer iak engen fly aff ider,
jak vndrar hwy man mik thz bider
at iak skal göra mik then last
aff hednom mannom mangel kast
war ther saman dragen ok brender
ther then daghen doo for hans hender
Jonker tw skalt thz swa forsta,
at waar ordin sigher swa*

330 *at wy maghum frukta engen död
aldrigh komum wy i swa harda nöd
fore nogra hedna manna hand
wy ärom her borgh for cristin land.
Hwar hedne koma saman ok wy
äro the hundrada ok wy ärom tii
Tha maghum wy ekki fly tess heller
then kättilin i heluite weller
han er hedna manna deel,
ok wy horom varom herra till*

340 *Swa sigher oss scriptin ok helag ord
at för wart blod er kalt a jord
Tha er war siel i hymmerik
then jonker swarade huat sigher tu mik*

*Thz samma er ok mit hoop
jak tror ok til then gud mik skoop
at tool iak her for hans skuld död
han giffuer mik mz sik hymmerikis ödh.
haffwin i ider thzta vilkoradh
tha er thz mik ärfft ok vpabaret*

*Kovodami mes nebeištversime.
Jonkeris atsakė jiems rūsčiai:
„Kaip matau, patys nebėgate,
tai ko gi norit tada iš manęs?
Kapotis norėčiau su jumis iki galo.“
Nuo rankos didvyrio krito [tiek] daug:
kai priešai sudeginimui [buvo] sudėti,
ryškiu deglu žaižaravo [ju] kūnai.
Jonkeris, stojęs kartu priekin,
priminė Ordino statutą sykiu:*

*Nors mūšyje žiauriam dalyvautum,
Mirties atėjimo Mums ir Jums bijot nederėtų
nuo nuožmiųjų netikėlių rankų,
nes mes dešimt – Viešpaties pilių iš Kristaus
šalies.
Net jei priešų gausiau nei mūsų –
prieš šimtine – mūsų tik dešimt,
mūšyje mes nebėsim patekę bėdon.
Katilų daug pragare,
tie netikėlių – o mūsų likimas
tebus Dangus mums – Viešpaties tokia valia.*

*Kaip žodžiu užrašytu tebus Šventuoju paliepta,
piktus pagonis turėsiu aš vert kruvinai,
kol mano siela Dangun [pasuks].
Paskui Jonkeris atsakydamas bylojo:
„Kam kalbėti?*

*Tokia viltis mane telydi,
kad likimą Dievas tik suteikia.
Jei tektų Viešpaties rankomis [valia] kovoje
žūti,
padovanos Jis rojų sielai manai.
Kadangi nuodėmes savo atpirksiu
dėl to – nė per žingsnį nesitrauksiu.*

350 *Thz engen man ma fly aff idher
thz skulin i vitha jak flyer än sidher
Then daghen stridde han til han doo
nw er han i hymmerike thz er myn tro
Tha birge jerl thzta fraa
han talade ok til hymmelin saa:
Gud haffue hans siäl i hymmerik
ok haffue loff at han er skilder vid mik.
Hans husfrwa loth han wel beganga
mz alla the klerka hon kunne fanga*

*Priešu puolimus atmušinėsim kartu.
Laikysiu kalaviją savo stipriai aš. “
Taip iki žūties kovoje ranką į ranką prastovėjo,
kol jis paimtas Dangun Viešpaties valia.
Kai jarlą Birgę tai pasiekė,
tada kreipėsi Dangun sakydamas:
„Dieve, suteik rojų šiai sielai,
suteikęs išsiskyrimą jo su manim.
Šio žmona palaidota su juo kartu
kunigai visi buvo, kurie greta lydėjo.*

360 *Han war henne frende thy giorde hon
än tho at them sampde ey wel vpa*

*Buvo draugu jai jis, kaip ji,
tačiau žiaurus likimas susitikti nebeleis. “*

Petri de Dusburg, Chronica terrae Prussiae

Petras Duburgietis, Prūsijos žemės kronika (1326 m.)

Petro Dusburgiečio kroniką galima laikyti oficialia Vokiečių ordino atšakos Prūsijoje istorijos versija. Autorius buvo Vokiečių ordino brolis (kunigas), greičiausiai magistro kapelionas, savo veikalą rašęs skatinamas ir tikriausiai cenzūruojamas aukščiausiosios Ordino vadovybės. Kroniką parašyti užsakė Ordinas, kuris XIV a. buvo susidūręs su tapatybės krize. Gedimino valdoma Lietuva atsilaikė prieš karinį Ordino puolimą, bendradarbiaudama su rusų ir lenkų valstybėmis ganėtinai sėkmingai silpnino Ordino tarptautinę padėtį. Gediminas vedė derybas dėl Lietuvos valstybės krikšto ir viešino savanaudiškus Ordino tikslus, tuo keldamas klausimą dėl Ordino karo prieš Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę prasmingumo. Ordiną iš vidaus taip pat trikdė suirutė, politinių grupuočių kovos. Tad kronika buvo reikalinga tiek išorės, tiek vidaus padėčiai pagerinti. Kronika buvo parašyta proza, lotynų kalba, tad buvo nukreipta į užsienio auditoriją, pasakojimais apie karą su pagonimis lietuviais, didvyrišką Ordino karių kovą už tikėjimą, apie pagonių baltų žiaurumą, ja buvo siekiama pagrįsti Ordino veiksmų Prūsijoje teisingumą ir Lietuvoje būtinumą. Kartu Petro Dusburgiečio tekstas informavo oficialų Vokiečių ordino Prūsijoje istorinį naratyvą. Jis buvo skirtas, kaip ir *Eiliiutoji Livonijos kronika*, disciplinuoti Ordino narių moralę, suteikti kasdienės veiklos pavyzdžių, pasakojimais apie Ordino narių žygdarbius sustiprinti kovinę dvasią, įtikinti Ordino narius, kad dalyvaudami jo veikloje jie atlieka Dievo darbą, iš pagonių krikščionybei atkovoja žemę ir sielas. Tai turėjo įrodyti gausybę kronikoje aprašomų vizijų ir stebuklų, kai pasirodydami šventieji ar Mergelė Marija žadėdavo pagalbą kautynėse ar amžinąjį gyvenimą po mirties.

Petro Dusburgiečio Durbės mūšio aprašymas taip pat stipriai ideologizuotas. Pasakojimo pagrindas yra *Eiliiutosios Livonijos kronikos* pasakojimas, tačiau Petro Dusburgiečio kronikoje jis pritaikomas Prūsijos reikmėms. Petro Dusburgiečio pasakojime itin mažai informacijos apie Livonijos karius, tačiau atsiranda gausybė detalių informacijos apie karius iš Prūsijos, ko nebuvo *Eiliiutojoje Livonijos kronikoje*. Pamedėno Mata, sembų, vadovaujamų Sklodo iš Kvedena-

vos, istorijos, Hermano Saraceno ir Konrado iš Foichtvangeno sesers vizijos buvo pagrindiniai elementai, kurie suformavo artimą, tačiau kitokią nei livoniškoji, pasakojimo apie Durbės mūšį versiją. Petro Dusburgiečio pasakojimas rodo, kad Durbės mūšio naratyvas Ordino organizacijos atminties kultūroje vaidino svarbų vaidmenį. Petro Dusburgiečio laikais gyvenusiems, tačiau jau suvokietėjusiems, Mata ir Sklodo palikuonims pasakojimas apie jų protėvių žygdarbį, be abejo, buvo giminės prestižo reikalas, tad ši informacija buvo palaikoma ir perduodama iš kartos į kartą. Petriui Dusburgiečiui ši informacija taip pat buvo itin naudinga parodyti, kad Ordinas sėkmingai vykdo krikščioniškąją misiją Prūsijoje, sugebėdamas atversti į krikščionybę vietinius gyventojus ir priversdamas juos atiduoti gyvybę kovoje dėl krikščionybės. Hermano Saraceno ir Konrado iš Foichtvangeno sesers vizijų istorija tikriausiai taip pat rėmėsi sakytine Ordino istorija Prūsijoje. Kronikoje šios vizijos tapo Dievo palankumo Ordinui įrodymais.

Petro Dusburgiečio ideologizuotą Durbės mūšio versiją perėmė daugelis kitų Prūsijos kronikininkų, jos įtaka matoma ir viduramžių Lenkijos bei Lietuvos istoriografijoje. XIV a. 4-ajame dešimtmetyje Petro Dusburgiečio kronikos tekstą į vokiečių kalbą išvertė ir sueiliavo Mikalojus iš Jerošino. Kitose kronikos vietose daugelį pasakojimo detalių pakeitė arba papildė Durbės mūšio naratyvas, perrašytas be didesnių pakeitimų. Mikalojaus iš Jerošino kronika pasinaudojo Janas Dluogošas, rašydamas savo Lenkijos istoriją (1480 m.), pastaruoju sekė Motiejus iš Miechovitos. Taip sutrumpinta Petro Dusburgiečio pasakojimo apie Durbės mūšį versija buvo įtvirtinta lenkų kronikose. Į lituanistinę istoriografiją Petro Dusburgiečio pasakojimą apie Durbės mūšį įvedė šios kronikos nuorašu pasinaudojęs Motiejus Strijkovkis.

Egidijus Miltakis

Vertimas cituojamas: Petras Dusburgietis. *Prūsų žemės kronika*. Vilnius, 1985, p. 142–146.
Iš lotynų kalbos vertė L. Valkūnas

Apie Kuršo žemėje įvykusį mūšį, kuriame krito 150 brolių ir daugybė krikščionių

1260 Viešpaties metais Livonijos ir Prūsijos broliai susiėjo į vieną vietą su stipriomis kariuomenėmis, ketindami nugalėti maisto švento Jurgio pilies broliams; kai artėjo prie šios pilies, atvyko pasiuntinys ir pranešė, kad keturi tūkstančiai lietuvių nuniokojo vieną Kuršo žemės dalį, degindami, grobstydami ir liedami krikščionių kraują, o sugautas moteris bei vaikus išsivarė su savimi, kartu gabendami daug kitokio grobio. Šitai išgirdę, broliai ir visa kariuomenė sukruoto rengtis kovai, norėdami išvaduoti iš priešų rankų Kristaus krauju atpirktas sielas; vienas kilmingas pamedėnas, vardu Mata, Pipino sūnus, brolio maršalo Henriko paklaustas, kaip reikėtų pulti priešus, atsakė: „Palikime savo arklius toli užpakalyje, kad neturėtume vilties prie jų sugrįžti, ir patraukime link priešų pėsčiomis, nes tada žmonės, nesitikėdami išsigelbėsia arkliais, nevengs mūšio, antraip jie, be abejonės, leisis bėgti.“ Šiam patarimui nepritarė Danijos karaliaus iš Revelio kariai ir daugybė kitų, tvirtindami, kad be arklių jie neįstengs išsikrauti dėl sunkių ginklų. Tuo tarpu atvyko kuršiai, nuolankiai prašydami, kad Dievui padėjus krikščionims laimėti jiems būtų sugražintos jų moterys ir vaikai. Nors broliai buvo linkę jų prašymą patenkinti, pasipriešino tam kiti Prūsijos ir Livonijos žmonės, tvirtindami, kad su jų belaisviais bus pasielgta taip, kaip reikalauja elgtis visiems žinomi karo papročiai. Išgirdę tokį sprendimą, kuršiai taip įtūžo ant tikėjimo ir tikinčiųjų, kad broliams pradėjus pulti lietuvius jie nelyginant tikri atskalūnai iš užpakalio nirtulingai užgriuvo krikščionis; lietuviams puolant iš priekio, o kuršiams iš užpakalio, beveik visi

abiejų žemių žmonės pasitraukė, palikdami čia brolius ir jiems ištikimus. Kurie ne kurie Prūsijos kilmingieji ištikimai palaikė brolius, o vienas jų, sembas Sklodus iš Kvedinavos, Noliubo tėvas, sušaukęs savo giminaičius ir bičiulius, pasakė: „Šiandien prisiminkite puikius drabužius, kurių dažnai gaudavote iš brolių, ir, užuot rengęsi vaiskiaspalviais drabužiais, parausvinkite savo drapanas žaizdų krauju, o užuot gėrę saldų medaus vyną, arba midų, kurio ne kartą esate gavę iš brolių rankų, gerkite šiandien žiaurios mirties kartėlį, išpažindami tikrąjį amžinosios Trejybės tikėjimą.“ Paskui jie vyriškai stojo į kovą ir grūmėsi nelyginant antrieji Makabiejai, o ten prasidėjo didelis mūšis, pareikalavęs ir iš vienos, ir iš kitos šalies galybės aukų. Ilgą laiką sėkmei nekrypstant nei į vieną, nei į kitą pusę, galop broliai, viešpačiui leidžiant, pralaimėjo, nes visa jų kariuomenės galia palūžo, kai pasileido bėgti prastuomenė; šiose kautynėse, įvykusiose palaimingosios Margaritos dieną Kuršo žemėje, lauke prie Durbės upės žuvo brolis Burchardas, Livonijos magistras, ir brolis Henrikas Botelis, Prūsijos maršalas, su jais 150 brolių, o Dievo žmonių tokia daugybė, kad nesu nė girdėjęs jų skaičiaus. Po šitokio sutriuškinimo priešai persekiojo bėgančius žmones, kurie spruko taip didžiai išsigandę, kad trys ar keturi priešai nukaudavo šimtą krikščionių arba juos gėdingai išsklaidydavo. Štai kuriuo būdu sustiprėjo mūsų priešai, laimėję didelį grobį, daug arklių ir ginklų, kuriuos grobstė nukautiems kariams iš rankų, štai kodėl dabar jie puikuoja savo narsumu. Todėl sutriuškink, Viešpatie, jų galybę, išsklaidyk juos, idant žinotų, kad be tavęs nėra kito, kas mus užstotų, mūsų Dieve.

Apie tai, kaip iš anksto buvo išpranašautas šis mūšis

Kai brolis Hermanas, vadinamas Saracėnu, turėjo iš Karaliaučiaus pilies drauge su kitais broliais vykti į šį karą Kurše, švenčiausioji mergelė Marija, jam pasirodžiusi, tarė: „Hermanai, aš tave kviečiu į savo sūnaus puotą.“ Todėl brolis Hermanas išvykdamas kai kuriems broliams pasakė: „Likite sveiki, nuo šiol manęs nebematysite, nes Mergelė Dievo Gimdytoja mane pasikvietė į amžinąją linksmybę.“

Apie tą patį

Viename Vokietijos vienuolyne gyveno Dievui atsidavusi moteris, brolio Konrado iš Foichtvangeno, vėliau tapusio Teutonų ordino didžiuoju magistru, sesuo, kuriai pasirodęs Viešpats apreiškė regėjime šį pralaimėjimą. Ji matė brolius bei jų ginklanešius kovojančius su netikėliais ir žūstančius ir jų sielas angelų nešamas į dangų.

Dar apie tą patį

Visai tokį pat regėjimą yra matęs Prūsų žemėje vienas kaimo kūlikas, paprastas, tiesus ir dievobaimingas vyras. Kai jis stovėjo prie savo namo durų, aiškiai matė ore brolius, kovojančius su lietuviais ir, sušaukęs savo šeimyną, tarė: „Argi nematote, kaip mūsų valdovai broliai grumiasi su netikėliais? Šit bėga prūsai, bėga Livonijos žmonės, šit broliai ir kai kurie kiti, iš visų pusių prieš apsupti, tvirtai laikosi ir narsiai ginasi, vaje, šit jie žūsta, dabar matau Švenčiausiąją Mergelę Mariją, šventąsias mergeles ir Dievo angelus, kylančius su jų sielomis į dangų.“ Tarp tų sielų jie abu matė dvi vėles, pranašesnes nei kitos, tai buvo sielos brolio Hermano, vadinamo Saracėnu, ir kito brolio [...] iš Glizbergo, kurį paminėjome, kalbėdami apie Kristburgo pilies statybą. Šių dviejų vyrų regėjimai sutapo vienas su kitu net ir tuo, kad visos sielos, kurių kūnai krito tame Kuršo mūšyje, buvusios išganytos, išskyrus vieną. Nežinau, dėl ko ji buvo pasmerkta, vienas Dievas tai žino. Visa tai leidžia daryti išvadą ir nedvejojant tikėti, kad pats Kristus, be kurio valios nieko

žemėje negali įvykti, užleido ant tautos šį buvusių ir būsimų atskalūnysčių antkrytį, norėdamas, kad nukautieji gautų danguje pelnytą atpildą, o likę gyvi atsidurtų pavojuose, kad netikėliai būtų sutriuškinti, nes tikėjimo dorybė išbandoma pavojų, nes ji saugi pavojuose, nes ji tolygi geriems darbams. [...]

Apie antrąją prūsų atskalūnystę, kuri truko 15 metų

Tais pačiais metais, švento Mato, apaštalo bei evangelisto, [dienos] išvakarėse, prūsai, matydami, kad broliai šiame mūšyje prarado daug jėgų, netekę brolių, ginklanešių, žirgų, ginklų ir visa kita, kas reikalinga karui, patyrę daug sunkių nelaimių ir aitrių nuoskaudų, vėl atkritę nuo tikėjimo ir tikinčiųjų, sugrįžo prie pirmųjų paklydimų, o savo kariuomenės vadais bei vyresniaisiais sembai išsirinko Glandą, notangai – Herkų Mantą, varmiai – Glapą, pagudėnai – Auktumą, bartai – Divaną.

Canonici Sambiensis epitome gestorum Prussie

Sembos kanauninko Prūsijos įvykių santrauka (XIV a. pr.)

Pavadinimu *Canonici Sambiensis epitome gestorum Prussie* tradiciškai yra įvardijamas metraščių rinkinys, kurį Karaliaučiaus karališkojoje bibliotekoje rado Prūsijos istorikas Maxas Töppenas. Metraščiai buvo rasti surašyti keturiuose XIV amžiumi datuojamo rankraščio puslapiuose. Šaltinių informacija apima laikotarpį nuo III a. po Kr. iki 1338 m. Informacijos tematika yra įvairi – Prūsijos miestų ir pilių įkūrimo datos, krašto ir didžiųjų Ordino magistrų katalogas, Vokiečių ordino kovų su lietuviais, lenkais ir prūsais chronologija, žinios apie Sembos vyskupystę ir pan. Dėl informacijos temų įvairovės metraščiai tradiciškai dalijami į tematinės grupes. Nėra tiksliai žinomos visos metraščių kūrimo detalės, tačiau galima išskirti kelis šaltinio formavimosi etapus. Tyrinėtojų nuomone, pirminis šaltinio variantas galėjo atsirasti Pranciškonų ordino aplinkoje (analuose esama informacijos apie Šv. Pranciškaus mirtį). Daugelis metraščių duomenų yra panašūs į maždaug to paties laikotarpio Austrijos vienuolynų metraščių duomenis, tad spėjama, kad *Epitome* pradiniam etape buvo kuriama už Prūsijos ribų. 1278–1288 m. sandūroje metraštis buvo redaguotas ir įgijo standartizuotą formą, kuri buvo pildoma naujomis žinutėmis iki 1308 m. Paskutinį šaltinio redagavimo etapą (1308–1338 m.) tyrėjai sieja su Vokiečių ordino sostinės perkėlimu iš Venecijos į Marienburgą. Tuomet metraščio nuorašą į Prūsiją galėjo atgabenti Vokiečių ordino dvasininkas arba pranciškonų vienuolis. Paskutinio etapo autoriumi, atsižvelgiant į metraštyje pagausėjusią informaciją apie Sembos vyskupiją, laikomas vienas iš Sembos vyskupijos katedros kapitulos narių. Lenkų istoriko Jaroslavo Ventos nuomone, realiausias *Epitome* autorius gali būti 1326–1331 m. dekanas pareigas Sembos vyskupystėje ėjęs Petras, kurį lenkų tyrinėtojas sieja su Petru Dusburgiečiu.

Informacijos apie Durbės mūšį *Epitome* yra nedaug, tačiau ji gerokai platesnė nei, pavyzdžiui, Pelplino metraštyje, kuriame paminėta tik data ir labai apytikslė mūšio vieta (Kuršas). Anot vokiečių tyrėjo M. Perlbacho, *Epitome* autorius galėjo pasinaudoti cistercų Daugavgrivos vienuolyno metraščiu. Žinoma, kad ir Petras Dusburgietis naudojo tiek Livonijos vienuolynų metraščiais, tiek Livonijos kronikomis, tačiau jų informaciją apie Durbės mūšį pakeitė, pridėjęs Ordino Prūsijoje istorinės tradicijos elementų (pvz., detalų pasakojimą apie prūsų vitingų dalyvavimą mūšyje, daug platesnę informaciją apie Ordino prūsiškąją atsaką nei apie livoniškąją).

Egidijus Miltakis

Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preußischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft. Leipzig, 1861, Bd. 1, S. 282.

Vertė Egidijus Miltakis

Cap. 6. De bellis fratrum Prussie

6 sk. Apie brolių Prūsijoje karus

...

...

A.d. MCCLX. Fuit conflictus in Curonia circa flumen Durben, ubi CL fratres cum ceteris corruerunt.

1260 m. įvyko kova Kurše, apie Durbės upę, kur 150 brolių kartu su kitais žuvo.

Cap. 7. De rebus Livonie

Cap. 7. Apie Livonijos reikalus

...

...

A.d. MCCLX. Dimicatum est apud Durben in die beate Margarete virginis.

1260 m. Šv. Mergelės Margaritos dieną šalia Durbės įvyko kautynės.

Altenbiesener Necrolog

Alden Bieseno nekrologas (1346 m.)

Alden Biesene, vienoje iš dabartinės Belgijos teritorijoje buvusių Vokiečių ordino balijų pilių surašytame nekrologe, tarp kitų svarbių ir minėtinų Ordino organizacijos datų, yra užrašyta ir Durbės kautynių data. Tai, kad net toli nuo Prūsijos ir Livonijos esančioje Ordino balijoje buvo žinoma ir minima Durbės kautynių data, byloja apie stiprų ir vieningą Ordino institucinį identitetą bei Durbės mūšio datos svarbą Ordino organizacijai. Žinutės tekstas (minimas tik Livonijos magistras ir Švedijos karalaitis Karlas) rodo, kad apie Durbės mūšį sužinota iš Livonijos šaltinių.

Egidijus Miltakis

Hermanni de Wartberge Chronicon Livoniae. Herausgegeben von Ernst Strehlke. Leipzig, 1863, S. 33.

Vertė Egidijus Miltakis

Eodem die fuit occisus magister Lyfonie, frater Borgardus de Horenhusen, et cum eo centum et XXXVI fratres et dominus Karolus dux de Sweden cum tota familia sua, et multi alii obierunt in conflictu christianorum in nomine Jhesu Christi.

Šią dieną žuvo Livonijos magistras, brolis Borgardus de Horenhusen, ir su juo 136 broliai bei ponas Karolus, Švedijos kunigaikštis, su visa savo palyda, ir daugelis kitų žuvo krikščionių konflikte Jėzaus Kristaus vardan.

Liber anniversariorum Hitzkirchensis
Hickircheno minėtinų datų knyga (~1350 m.)

Hickircheno (Šveicarija) Vokiečių ordino namų minėtinų datų knygoje, kuri, manoma, sudaryta XIV a. pr., liepos 13 d. įrašyta žinutė apie Durbės mūšį. Šio tipo šaltiniai buvo naudojami liturginiams Ordino tikslams, tad Durbės mūšis buvo įtrauktas į Vokiečių ordino istorinės atminties kultūrą. Kautynių dieną Ordino dvasininkai laikydavo mišias už prie Durbės žuvusių Ordino narių sielas.

Egidijus Miltakis

Monumenta Germaniae Historica: Necrologia Germaniae. Tomvs I. Berolini. Apvd Weidmannos. MDCCCLXXXVIII, S. 443.

Vertė Egidijus Miltakis

IULIUS

LIEPA

...

...

13. III id. Ann. 170 fratrum ordinis nostri, qui occisi sunt apud Linphoniam.

13. III id. Ann. 170 mūsų Ordino brolių, kurie žuvo netoli Livonijos.

Continuatio Sancrucensis secunda
Šventojo Kryžiaus vienuolyno kodekso antrasis papildymas (XIV a.)

Austrijos rytuose esančiame cistersų Šventojo Kryžiaus vienuolyne surašyto kodekso (*Codex Sancrucensis*) antrajame papildyme (*Continuatio Sancrucensis secunda*; apima 1234–1266 m. įvykius; rašytas XIV a.) įrašyta žinutė apie 1260 m. mūšį tarp Vokiečių ordino narių ir totorių Prūsijoje. Metraštininkas viename pasakojime klaidingai sujungia savo žinias apie menkai jam žinomą Durbės mūšį su daug geriau pažįstamu 1259 m. mongolų įsiveržimu į Lenkiją. Žinutėje akivaizdžiai kalbama apie Durbės mūšį (šv. Margaritos diena, susijungusios Vokiečių ordino pajėgos, daugiau nei 100 žuvusių Ordino narių), tačiau žemaičiai (ar kiti baltai) pakeičiami Vakarų Europoje labiau žinomais kitais pagonimis – totoriais.

Egidijus Miltakis

Monumenta Germaniae Historica: Scriptorvm, Tomvs IX, Hannoverae, MDCCCLI, S. 644.
 Vertė Egidijus Miltakis

1260. ...Hoc anno Tartari multa mala fecerunt in Pruzia. Contra quos congregati sunt fratres de domo Teutonicorum, et in die sancte Margarete simul pugnantes occisi sunt fratres de domo Teutonicorum plures quam centum, et de familia eorum plures; sed tamen laudabiliter occisi, quia Tartari ipsis cesserunt. Eodem anno commissum est prelium cum Tartaris in transmarinis partibus, et multi Tartari occisi sunt.

1260. ...Šiais metais totoriai daugybę blogybių padarė Prūsijoje. Prieš juos susijungė vokiečių namų broliai ir šv. Margaritos dieną kartu mūšyje žuvo daugiau nei šimtas vokiečių namų brolių ir daug jų [brolių] šeimynykščių [tarnų]; tačiau pagirtinos žūtys, nes totoriai atsitraukė.

Annales Ronneburgenses

Raunos metraštis (~XIV a. vid.)

Septintosios savo kronikos knygos gale esančiame priede, LDK kronikininkas M. Strijkovskis įdėjo, jo teigimu, Vokiečių ordino Raunos (Šiaurės Latvija) pilies bažnyčioje rastus metraščių ir nekrologą. Anot kronikininko, 280 metų senumo rankraštį jam perdavė Vilniaus kaštelionas Grigalius Chodkevičius (~1505–1572). Rankraštis parašytas lotynų kalba, senamadiškomis raidėmis. M. Strijkovskis iš rankraščio išsirinko dalykus, liečiančius LDK istoriją, ir juos išvertė į lenkų kalbą. Tai vieninteliai žinomi metraščių fragmentai. Su Durbės mūšiu tyrinėtojai sieja du įrašus, kuriuose kalbama apie kautynėse žuvusius Ordino magistrą *Burchardus* ir 32 (antroje žinutėje – 35) Ordino brolius. Raunos nekrologo žinios rodo, kad atskirų Ordino bažnyčių nekrologuose buvo daugiau ir detalesnės informacijos, nei pateko į didžiąsias (*Eiliiuotoji Livonijos*, Petro Dusburgiečio ir kt.) kronikas. Tokiuose bažnyčių nekrologuose galėjo būti fiksuojami tikslesni žuvusių Ordinų narių skaičiai, jų vardai ir pavardės, ypač jei žuvusieji kautynėse turėjo sąryšį su tomis bažnyčiomis. Tai leistų paaiškinti, kaip kai kuriose kronikose atsirado pasakojimo detalių, nežinomų ankstesniems autoriams. Štai Simono Grunau *Prūsijos kronikoje* (XVI a. vid.) nurodoma, kad Durbės mūšyje žuvo Livonijos magistras *Herman Rise* su 80 brolių bei Prūsijos maršalka *Werner Doldaw* su 33 broliais. Šių duomenų nėra ankstesniuose šaltiniuose, tad tradiciškai jie laikomi išgalvotais, tačiau galimybė, kad šią informaciją aktyviai istorijos šaltinius rankiojęs S. Grunau galėjo rasti kuriame nors iš Prūsijos bažnyčių nekrologų ar kurioje iš minėtų datų knygų, iki šiol yra nepaieigta.

Egidijus Miltakis

Maciej Strykowski. *Kronika Polska Litewska, Żmudzka, y wszystkiey Rusi Kijowskiey, Moskiewskiey, Siwierskiey, Wołyńskiey, Podolskiey, Podgorskiey, Podlaskiey, etc.* Królewiec, 1582, s. 323.

Vertė Egidijus Miltakis

*Mistrz Burchardus ze trzydziescią
dwimá Bráciey.*

...
*Burchardus Haren Mistrz Zakonu ze
trzydziescią piącią Bráciey.*

Magistras Burchardus su 32 broliais.

...
*Burchardus Haren, Ordino magistras,
su 35 broliais.*

Hermanni de Wartberge Chronicon Livoniae***Hermano Vartbergės Livonijos kronika (1378/1380)***

Livonijos krašto magistro kapeliono Hermano Vartbergės Livonijos kronika apima 1143–1378 m. Manoma, kad kronika buvo parašyta XIV a. antrojoje pusėje. Kronikos tekste yra perteikiama itin palanki Vokiečių ordinui Livonijos istorijos versija. Kronikos autorius orientavosi į Ordino atšakos Livonijoje istoriją, tad Ordino Prūsijoje istorijos įvykiai aprašomi tik tada, kai jie turi tiesioginį ryšį su įvykiais Livonijoje. *Livonijos kronikoje* esantis Durbės mūšio pasakojimas yra trumpas ir glaustas, jo pagrindas – *Eiliiotosios Livonijos kronikos* pasakojimas apie Durbės mūšį. Hermano Vartbergės pasakojime neužsimenama apie kryžiuočių iš Prūsijos dalyvavimą kautynėse, tačiau viename pasakojime sujungiami pasakojimai apie Durbės mūšį ir po mūšio nukankintus Ordino brolius. Tokią pasakojimo apie Durbės mūšį formą perėmė *Jaunesnioji didžiųjų magistrų kronika* (*Der Jungere Hochmeisterchronik*; parašyta XV a. pab.), Balthasaro Rüssow *Livonijos provincijos kronika* (*Chronica der Provintz Lyfflandt*; išleista 1578 m.), Matthäus Weisselio *Senųjų Prūsijos, Esliandijos ir Kuršo istorijų kronika* (*Chronica alter Preusscher, Eifflendischer und Curlendischer Historien*; išleista 1599 m.) ir kitų vėlesnių kronikų autoriai.

Egidijus Miltakis

Vertimas cituojamas: *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*. Vilnius, 2005, p. 145.

Iš lotynų kalbos vertė D. Antanavičius

1260 metais, Šv. Margaritos dieną, [Burchardas Hornhausenas] su 150 brolių [cum I+C fratribus] prie Durbės krito nuo persekiojančių lietuvių, kuršiai antrą kartą grįžo į pagonybę. Tame pačiame mūšyje taip pat buvo nukautas Ordino maršalas ir daug piligrimų, o Vartajų pilyje išduoti kankinių mirtimi krito aštuoni broliai. Po mūšio vicemagistro [vices magistri] pareigas ėjo kažkoks Jurgis.

Die Aeltere Hochmeisterchronik***Vyresnioji didžiųjų magistrų kronika (1433–1440)***

Vyresnioji didžiųjų magistrų kronika, aprašanti Vokiečių ordino istoriją nuo Ordino atsiradimo iki 1431 m. (vėliau triskart prątesta; paskutinė redakcija 1572 m.), yra vienas plačiausiai paplitusių ir rankraščių kiekiu bene gausiausias Prūsijos viduramžių kronikinis veikalas. Rengdamas kroniką leidybai M. Töppenas pasinaudojo net 21 kronikos rankraščiais. Daugumos kronikos rankraščių tekstai skiriasi vienas nuo kito, dažnai itin radikaliai, tuo tarpu kronikos analizės nesulaukta iki šiol. Manoma, kad kronika buvo skirta vidiniam Ordino naudojimui. Ja Ordino nariai buvo supažindinami su organizacijos istorija, jiems buvo pateikiama sektinų pavyzdžių, ugdomas pasiaukojimas ir disciplina. Spėjama, kad kronikos autorius buvo Ordino dvasininkas, susijęs su didžiojo magistro kanceliarija Marienburge. Durbės mūšis aprašomas itin plačiai, atliepiančias minėtus kronikos tikslus, pabrėžiama ir išsamiai aprašoma prūsų ištikimybė broliams ir naujam tikėjimui, akcentuojama Ordino globėjos Mergelės Marijos parama Ordino nariams. Ordino narių Hermano

Saracėno (*Herman Sarracyn*) ir Gleisbergo (*Gleyszberg*) pavyzdžiais siekiama Ordino nariams perteikti iš jų laukiamo elgesio modelius, parodyti Dievo palankumą, patikinti Ordino narius, kad sąžininga ir pasiaukojama tarnystė Ordinui garantuos jiems vietą Dangaus karalystėje. Kronikos autoriaus pagrindinis šaltinis buvo Mikalojaus iš Jerošino kronika, žinojo ir pagrindinius Livonijos istorijos šaltinius – *Eiliuotąją Livonijos* ir Hermano Vartbergės kronikas. Kompiliuodamas minėtus ir įvairius kitus šaltinius, *Vyresniosios didžiųjų magistrų kronikos* autorius apie Durbės mūšį sukūrė gana savitą pasakojimą, kuriuo naudojosi vėlesni kronikininkai (Simonas Grunau).

Egidijus Miltakis

Scriptores rerum Prusicarum. Die Geschichtsquellen der Preußischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft. Leipzig, 1866, Bd. 3, S. 562–563.

Vertė Egidijus Miltakis

In unsern hirren jare MIIjC und ym IX wart brudyr Burghart von Hornhuszen gesant zcu meyster yn Leyfland, went her wol dy gelegenheit beidyr lande, unde kunde sich och wol yrbiten allen luyten fruntlich. Czu hant nam her zcu hulfe dy brudyr von heidin landin und buwte eyne burg zcu Karouwin of synte Jorgen berge, daz yn den zeitin not was den cristin, und besaczte dy burg mit brudirn und wepenern von beidin landin sy zcu bewarn. Im andir iare dornoch quomen dy brudyr von Lifland und von Prusyn zcu samene, uf daz sy speiseten dy brudyr uf synte Jorgen berge. Do sy quamen yn dy nehe, do quam eyn bote und sprach, daz IIIIM Littawin hettin eyne ende von Kurland yemerlich vorhert und vil cristin gethöt. Das yrschrakin dy brudyr czere und woldyn dys rechin an den heidin und us bandin losyn dy armen gevangin. Do vrogete brudyr Hynrich der marschalk eyn Pomezen, der hys Matte, wy her rithe, daz man dy vinde um streite anginge. Do sprach Matthe: Hirre, ys daz wyr abtretin von den pferdin und schicken sy von uns so verre, daz sy nymand gehabyn kan, noch von dem here gevlyen, und streiten mit eu zcu vusze, so musz daz volk sich wern. Dys wedirsprach dy rittirschaft von Revele, dy yn den iarn dem konige vom Denemarkte undirtan warn. Sy sprachen, daz sy von der wapene swerte an dy pfert nicht gestreiten mochtin. Do tratin dy Kuren zcu und boten, ab hot en den seg gebe an

Mūsų Viešpaties 1259 metais brolis Burghartas von Hornhuszenas buvo pasiūstas būti magistru į Livoniją, nes gerai pažinojo abiejų kraštų padėtį ir galėjo visų žmonių prašyti maloniai. Jis apsiėmė padėti broliams iš pagonių kraštų ir pastatė Karšuvos pilį ant Šv. Jurgio kalno, nes tuo laiku krikščionys kentė vargus. Piliai saugoti joje jis įkurdino brolius ir karius iš abiejų kraštų. Kitais metais ten atvyko ir Livonijos, ir Prūsijos broliai, atgabėję Šv. Jurgio kalne buvusiems broliams maisto atsargų. Kai jie jau buvo netoli [kalno], atvyko pasiuntinys, kuris pasakė, kad 4000 lietuvių nusiaubė vieną iš Kuršo dalių ir nužudė daugelį krikščionių. Brolius tai labai išgąsdino ir jie norėjo už tai pagonims atkeršyti bei išlaisvinti iš pančių nelaiminguosius belaisvius. Paklausė Prūsijos maršalka brolis Hynrichas pamedėno, vardu Matte, ką jis siūlęs, kad būtų laimėta kova su pagonimis. Atsakė Matthe: pone, turėtume nulipti nuo žirgų ir pasiūsti juos taip toli nuo mūsų, kad niekas jų neturėtų ir iš kariuomenės negalėtų pasprukti, kovoti [turėtume] pėsčiomis, taip kariai turi gintis. Tam prieštaravo riteriai iš Revelio, kurie buvo danų karaliaus tarnai. Jie kalbėjo, kad su sunkiais ginklais be žirgų negalėsią kovoti. Ten atėjo kuršiai ir paprašė, kad kai jie padės iškovoti pergalę prieš pagonis, jiems nemokamai būtų gražinta žmonos ir vaikai. Tai broliai mielai būtų padarę, tačiau [susirinkusi]

den heidin, daz man en vrey wedyrgebe yr weib und kyng. Dys hettin dy brudyr gerne gethan, sundyr dy gemeyne schar von beiden landin sprach, daz man ys mit en handel solch nach aldyr gewonheit. Hy von wurdin dy Kuren uf dy cristin czo czornig, das do dy brudyr mit eren luten uf dy Littawen stretin, do slugin dy Kuren vintlich hyndene uf dy brudyr. Also weich daz volk gemeynlich vluchtig von den brudirn. Sundyr etliche edelinge von Prusyn tatyn getrevlich bey en. Der waz eyner eyn Zame von Quednaw, Scolde gnant, der rif zcu samene al seyne vrunde und mage, und sprach zcu en: O yr lyben frunde, gedencket hewte an dy schonen cleyder, dy uns dy brudyr ufte gegeben han, und an des methes sussikyt, der uns mit anderem getrencke stetis von en waz bereit, und lat euch mit yn um des heiligin cristin globin willen hewte schencken des bittirn todes trank, des wir alle wellen lon nemen yn hymmelreiche. Desze vormanunge gab en so starcken mut, daz sy wedyr tratin bey dy brudyr und velten manchin stolczin heidin. Doch zcu leczt gewonnen dy heidin leidy den segk. Aldo bleib tod Burghart von Hornhuszen der meyster us Leyfland und Hynrich Bote der marschalk von Prusyn und andyr brudyr von beidin landin wol lJC mit andren vil cristin. Och so bleib tod do so selbist Herman Sarracin. Als der sold von Konigiszberg usczyn, do yrscheyn ym gotis muter, und sprach zcu ym: Lyber son, ich lade dich zcu der wirtschafft meynes kyndes. Dys sayte her, do her uszreit seynen etlichen brudirn und sprach: Lyben brudyr meyn, ich geseyne euch ewiclich, yr sehet mich nymmer mer lebendich uf erden, wen ich von der werdin gotis muter geladin byn zcu den ewigen vrewdin. Got helf euch, daz wyr do zcu samene komen.

In dutschin landin sas eyne vrawe yn eyner clusen, dy waz brudyr Conradis von Vuchtewang swester, der synt homeister wart.

visa abiejų kraštų kariuomenė nusprendė, kad su belaisviais turės būti elgiamasi pagal [karo] papročius. Dėl to kuršiai taip baisiai supyko ant krikščionių, kad broliams su garbingais žmonėmis kovojant su lietuviais kuršiai priešišškai iš užnugario ėmė brolius žudyti. Dėl to paprasti kariai paspruko nuo brolių. Tik keli prūsų kilmingieji išliko broliams ištikimi. Vienas iš jų buvo sembas iš Kvedenavos, vadinamas Scolde, jis sukviėtė savo draugus ir sakė jiems: Mylimi draugai, prisiminkite šiandien gražius drabužius, kuriuos mums broliais davė, midų, kurį kartu su kitais gėrimais nuolat iš jų gaudavome, saldumą, todėl kartu su jais, vardan šventojo krikščionių tikėjimo, pasidalinkime su jais šiandien kartu mirties gėrimą, nes visi mes norime į Dangaus karalystę. Ši prakalba taip padaršino, kad jie vėl grįžo pas brolius ir drąsiai puolė išdidžius pagonis. Deja, galiausiai pagonys laimėjo pergalę. Žuvo Livonijos magistras Burghartas von Hornhuszenas, maršalka iš Prūsijos Hynrichas Bote ir 150 abiejų kraštų brolių bei daugelis kitų krikščionių. Taip pat ten žuvo Hermanas Sarracinas. Prieš išvykstant iš Karaliaučiaus jam pasirodė Dievo motina, kuri pasakė: Mylimas sūnau, aš kviečiu tave į mano vaiko vakarienę. Tai pamatęs, jis pasikviėtė kelis brolius ir pasakė: Mylimi mano broliai, aš laiminsiu jus amžinai, nes jūs manęs daugiau nebepamatysite gyvo šioje žemėje, kadangi aš Dievo motinos buvau pakviestas amžinajai vakarienei. Dieve padėk jums, kad visi kartu ten nueitume.

Vokiečių žemėje viename vienuolynų gyveno moteris, brolio Conrado iš Vuchtewango, kuris tuomet buvo didysis magistras, sesuo. Ji gyveno dievobaimingai. Todėl jai pasirodė mūsų Viešpatis ir atskleidė brolių žūtį tokiu būdu. Vizijoje ji pamatė, kaip broliai su garbingais žmonėmis kovoja su pagonimis ir kaip pagonys juos visus nukauna. Taip pat ji pamatė, kaip Dievo

Dy vurte eyne heilig leben. Dorum yrschein yr unszer hirre und machte yr deszen mord der brudyr offenbar yn sulcher weisze. Sy sach yn eynem gesichte, wy dy brudyr mit eren luten streten wedyr dy heidin und wurdin alle von den heidin gevelt. Och sach sy dy engel gotis dy czelen vuren zcu hymmelreich. Eyn andyr gesichte sach zcu Prusyn eyn eynveldiger und gotvorchtiger gebuwer. Der sach obyn ya der luft, daz dy brudyr stretin wedyr dy Littawin. Her rif seyde gesinde und sprach zcu en: Ey seth yr nicht, wy gar menlich dy brudyr mit wenig getruwer man sten yn groszer noth! O we, leydyr ich sehe, daz man sy alle dyrnedyr sleth tod. Ich sehe och Marien, dy muter gotis, schon ere czelen uf zcu hymmel vuren. Dy elusenerynne und der gebuwer sahin beide gleiche dy zelen zcu hymmel vuren. Doch czwu zelen hattin me clarheit, den dy andirn. Dy warn czweyr brudyr; der eyne Herman Sarracyn, der ander von Gleyszberg gnant, von den ich euch vor gesayt han.

angelai lydi sielas į Dangaus karalystę. Kitą viziją pamatė patiklus ir dievobaimingas valstietis Prūsijoje. Jis pamatė aukštai danguje brolių kautynes su lietuviais. Jis sušaukė savo šeimyną ir pasakė jiems: Argi nematote, kaip drąsiai broliai su nedaugeliu ištikimųjų elgiasi didelėje bėdoje! O ne, deja, matau aš, kad ten visus juos nukaus. Aš matau ir Mariją, Dievo motiną, kuri lydi sielas į dangų. Vienuolė ir valstietis abudu matė į dangų lydidas sielas. Bet dėl dviejų sielų aiškiau nei dėl kitų. Jos buvo dviejų brolių: viena Hermano Sarracyno, kita antrojo, vadinamo Gleyszbergo, apie kurį aš jums jau pasakojau.

Ericus Olai's Chronica regni Gothorum

Eriko Olai Karališkoji gotų kronika (~1471)

Eriko Olai († 1486 m.) kronika buvo pirmoji nacionalinė Švedijos istorija lotynų kalba. Jos autorius – Upsalos kanauninkas, tad ši kronika išreiškė Švedijos dvasininkijos požiūrį į švedų istoriją. Durbės mūšio pasakojimą Eriko Olai kronikoje galima laikyti *Eriko kronikos* pasakojimo variantu prozos forma. Šis pasakojimas yra sutrumpintas, tačiau pagrindiniai pasakojimo elementai išliko nepakitę. Karališkosios gotų kronikos reikšmė Durbės mūšio pasakojimo raidai Švedijos istoriografijoje yra ne tiek naujovių įvedimas, kiek kronikos įtaka vėlesniems švedų istorikams. Eriko Olai kronika itin išpopuliarėjo XVII–XVIII a., Švedijai tapus galinga Europos valstybe, kai iškilo būtinybė parengti naują švedų istorijos naratyvą, atitinkantį esamą geopolitinę galią. Pasakojimai apie galingą gotų gentį, kuriai pralaimėdavo ir romėnai, šiuo tikslu idealiai tiko, kartu į to meto švedų istoriografiją perėjo ir pasakojimas apie Durbės mūšį.

Egidijus Miltakis

Erici Olai Historia Suecorum Gothorumque. Holmiæ, Anno MDCLIC, S. 61.

Vertė Egidijus Miltakis

...facti sunt amici Dux Birgerus & Domicellus Carolus, sic tamen ut alter alterius vitam perdere conaretur, & Dux continuo ad hoc tenderet, ut Carolum occideret gladio vel veneno, cujusdam Militis consilio qui hoc plene cognoverat. Ideo fugit è regno ad Milites Templarios in Prussia: Quo cum venisset, grandis exercitus Lithvanorum infidelium, terram Prutenorum invasit, & Milites Cruciferi, ut his armati occurrerent, se parabant. Interrogatus autem Domicellus, utrum vellet cum ipsis in pugnam procedere, aut in loco securo consistere, sic respondit: Absit à me, dum pro fide pugnatur à pugna quiescere. Vitam et vires laetanter exhibebo, dum morte vitam mercari invenio. Cum igitur bellum ferveret acerrimum, & præ multitudine paganorum exercitus caderet Christianorum, milites qui à latere Caroli pugnabant vicinius, monuerunt eum ut fugeret, eò quod non esset spes ulla triumphi. At ille circumspectis aciebus respondit. Quid me sollicitatis de fuga, cum neminem vestrum videam fugientem? Tunc illi: Nobis alia est ratio pugnandi, qui juramento et voto stare tenemur contra fidei inimicos, nec ex quacunque necessitate aut angustia fugere nobis licet, etiamsi adversarii centupliciter excederent vires nostras. Certi autem sumus, quod quam citò sanguinem fundimus in hac pugna, vitam inveniamus in cælo. Ad hac nobilis Domicellus: si vobis non licet hostibus terga dare dum fides in causa est, multò minus mihi licebit: Certus enim sum et ego, quod si quid patiar pro nomine Christiano, potest mihi mercedem tribuere, qui vobis daturus est. Pugnabat igitur eo die usque ad mortem, & facta est ante faciem ejus strages innumera paganorum. Cognitâ igitur per famam & nuncium morte ejus, Dux Birgerus orans pro anima ejus, benedixit Deum pro eo quod separatus esset ab illo.

...kunigaikštis Birgerus ir ponaitis Karolis tapo draugais, nepaisant to, kad bandė vienas kito gyvybę atimti ir kad kunigaikštis toliau siekė nužudyti Karolį kardu arba nuodais, ką [Karolis] sužinojo iš vieno riterio, kuris tai gerai žinojo. Dėl to [Karolis] pabėgo iš karalystės pas tamplierių riterius Prūsijoje. Jam atvykus, į Prūsiją įsiveržė didžiulė netikėlių lietuvių kariuomenė, tad kryžiuočių ir jo [Karolio] kariai ruošėsi juos sutikti. Paklaustas ponaitis, ar norėtų kartu su jais į mūšį vykti, ar liks saugioje vietoje, jis taip atsakė: neduok man Dieve, vykstant kovai už tikėjimą, iš kautynių pasitraukti. Gyvybę ir jėgas džiaugsmingai atiduosiu, kol išmainysiu gyvenimą į mirtį. Kadangi užvirė aršios kautynės ir prieš didžiulę pagonių kariuomenę žuvo krikščionys, kariai, kurie arčiau Karolio kovėsi, patarė jam sprukti, nes nebuvo jokios vilties laimėti. Bet jis, apžvelgęs karių gretas, atsakė: Pasiūlėte man bėgti, o nė vieno jūsų nematau bėgančio? Tuomet [pasakė] jie [kariai]: Visiems mums, kurie davė įžadą ir prisiekė stovėti tvirtai prieš tikėjimo priešus, kovoti verta. Pabėgti mums negalima nei dėl neišvengiamumo, nei dėl sunkumo, net jei priešų yra šimtais daugiau nei mūsų vyrų. Esame įsitikinę, kad kai tik kraują šioje kovoje praliesime, surasime gyvybę danguje. Į tai kilmingas ponaitis atsakė: jei jums negalima dėl tikėjimo priešams pasiduoti, tai man to negalima tuo labiau: esu įsitikinęs aš, kad jei kentėsiu dėl krikščionio vardo, ir man bus duotas atlygis, kuris jums yra suteiktas. Kovojo tą dieną iki mirties ir prieš jų veidus nužudė begalę pagonių. Sužinojęs per gandus ir pasakojimus apie jo [Karolio] mirtį, kunigaikštis Birgerus meldėsi už jo sielą ir šlovino Dievą, kad yra išlaisvintas nuo jo [Karolio].

*Ioannes Dlugossius, Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae**Janas Dluogošas, Garbingos Lenkijos karalystės metraščiai arba kronikos (baigta 1480 m.)*

Jano Dluogošo (1415–1480) kronika laikoma svarbiausiu XV a. lenkų istoriografijos veikalu, žymėjusiu naujo tipo istorinių tyrimų Lenkijoje pradžia, dėl to kronikininkas dažnai vadinamas Lenkijos istoriografijos tėvu. Skirtingai nei ankstesnių Lenkijos kronikininkų veikalai, J. Dluogošo kronika nebuvo vien tik iš įvairių šaltinių surinktų duomenų kompiliacija. Kronikininkas stengėsi išsiginčyti į jam žinomų šaltinių tekstą, atsižvelgti į įvairius kontekstus, kurie galėjo turėti įtakos tam tikro šaltinio informacijai, stengėsi atrinkti, jo nuomone, objektyviausią informaciją. J. Dluogošas surinko didžiulį kiekį įvairiausių Lenkijos ir aplinkinių kraštų šaltinių, užsakinėjo ne lenkų kalba parašytų šaltinių vertimus, be to, norėdamas kuo geriau išsiginčyti į jį dominančią informaciją, mokėsi kalbą, kuria šaltinis buvo parašytas. Durbės mūšio istorija jam buvo žinoma iš Mikalojaus iš Jerošino kronikos, kurią J. Dluogošas buvo užsakęs išversti į lotynų kalbą. J. Dluogošo kronikoje pasakojimas apie Durbės mūšį yra sutrumpintas, trūksta daugelio Mikalojaus iš Jerošino pasakojimo versijoje buvusių detalių. Štai J. Dluogošo versijoje nebeliko Prūsijos maršalkos pavardės, jis kronikoje vadinamas tik *Henryk marszałek Pruski*, šią klaidą perėmė daugelis vėlesnių Lenkijos kronikininkų.

Jau savo laiku J. Dluogošas garsėjo kaip Lenkijos istorijos žinovas ir specialistas. Tokia reputacija ir istoriniuose veikaluose perteikiamas patriotizmas jam garantavo aukštą padėtį valstybėje, vienu metu kronikininkas buvo net Lenkijos karaliaus vaikų mokytoju. J. Dluogošo šlovė ir autoritetas išliko ir po kronikininko mirties. Nors jo veikalas pirmą kartą buvo išleistas tik 1614 m., ir iki to jis buvo plačiai žinomas ir skaitomas. *Garbingos Lenkijos karalystės metraščiai arba kronikos* smarkiai paveikė tolesnę Lenkijos ir aplinkinių kraštų istoriografiją. Daugelis kronikos pasakojimų buvo perimami ir perpasakojami vėlesnių kronikininkų.

Egidijus Miltakis

Jana Długosza Kanonika Krakowskiego Dziejów polskich Ksiąg dwanaście. Tom II, Ks. V, VI, VII, VIII. Kraków, 1868, s. 365–366.

Vertė Egidijus Miltakis

Prusacy i Litwini barbarzyńcy, rozgniewani na mistrza Krzyżaków Pruskich o zbudowanie zamku Karszowina na górze Ś. Jerzego, wyprawili się na ich zgladę z największą jak tylko mogli potęgą. A napotkawszy dwa wojska, Pruskie i Inflantskie, które przybyły na obronę zamku, w dzień Ś. Małgorzaty nad rzeką Durom w Kurlandyi bitwę stoczyli, i po straszliwej rzezi, w której mistrz Inflantski Henryk v. Hornshusen i Henryk marszałek Pruski z innymi Krzyżakami polegli, wielu zaś pierchnęło rozsypką, barbarzyńcy odnieśli zwycięstwo, i tak zamek Karszowin jako i Heilsberg, ogłodziwszy oblężców, zdobyli.

Barbarai prūsai ir lietuviai, supykę ant Prūsijos kryžiuočių magistro dėl ant Šv. Jurgio kalvos pastatytos Karšuvos pilies, išžygiavo ją [kryžiuočių] sunaikinti, surinkę kiek įmanoma dideles pajėgas. Sutikę dvi kariuomenes, Prūsijos ir Livonijos, atvykusias ginti pilies, šv. Margaritos dieną Kurše, prie Durbės upės, surengė kautynes, ir po baisių skerdynių, kuriose žuvo Livonijos magistras Henrykas v. Hornshusen ir Prūsijos maršalka Henrykas su kitais kryžiuočiais,

o daugelis išsibėgiojo, barbarai iškovojo pergalę, ir taip, numarinę badu apgultuosius, užėmė Karšuvos bei Heilsbergo pilis.

Simon Grunau`s Preussische Chronik

Simono Grunau Prūsijos kronika (1510–1530)

Simono Grunau *Prūsijos kronika* yra vienas reikšmingiausių XVI a. Prūsijos istorinės temtikos veikalų. Ji padarė didžiulę įtaką tolesnei Prūsijos istoriografijos raidai. *Prūsijos kronika* buvo viena pirmųjų kronikų, skirtų ne Vokiečių ordino Prūsijoje istorijai aprašyti, o būtent Prūsijos krašto istorijos raidai atpasakoti. Nuo Prūsijos istoriografijoje (iki XVI a.) dominavusių Ordinui palankių kronikų S. Grunau kronika skiriasi priešišku Ordinui ir jo vykdytai politikai. Kronikoje yra nepalyginamai mažiau pagyrų Ordinui, nesiekama apginti ir pateisinti Ordino veiksmų, nesistengiama sudaryti ir stiprinti Ordino kaip Dievo valią vykdančios institucijos įvaizdžio. Daugelyje kronikos pasakojimų Ordino veiksmai kritikuojami, kariniai krikščionybės platinimo metodai smerkiami, o Ordino nariams pasirodančiose vizijose, skirtingai nei palankiose Ordinui kronikose, neretai šventieji kritikuoja Ordino vidinį pakrikimą ar nedorus Ordino veiksmus.

Naratyvas apie Durbės mūšį dažname Livonijos ar Prūsijos istorijos Ordinui palankiame šaltinyje buvo naudojamas kaip simbolinis pasakojimas apie Ordino karių, kovojančių su daug gausesnėmis priešų pajėgomis, pasiaukojimą vardan tikėjimo, žygdarbį, gėrio kovą su blogiu. S. Grunau kronikos Durbės mūšio pasakojime tokio tendencingumo mažiau. Ordino narys Hermanas Saracėnas, proordiniškose kronikose tapęs Dievo palankumo Ordinui simboliu, *Prūsijos kronikoje* tampa kryžiuočių kritiku, smerkiančiu nenorą atiduoti kuršiams lietuvių nelaisvėje esančių kuršių žmonių ir vaikų. Pagrindiniai S. Grunau pasakojimo apie Durbės mūšį šaltiniai yra Petro Dusburgiečio, Mikalojaus iš Jerošino ir *Vyresnioji didžiųjų magistrų kronikos*. S. Grunau iš šių kronikų perimtą pasakojimą sutrumpino, pašalinęs visas Ordinui skirtas pagyras, ir papildė kituose šaltiniuose nerandamomis detalėmis. S. Grunau pirmasis mini, kad kautynėse žemaičiams vadovavo Treniota. Ši pasakojimo detalė, nors ir klaidinga, buvo perimta vėlesnių kronikininkų, istorikų, dažnai ši teiginį galima perskaityti ir šiuolaikinėse istorijos studijose, istorijos populiarinimo ir edukacijos veikaluose. Treniotos, kaip žemaičių kariaunos vado, atsiradimą kronikoje galime aiškinti prastu S. Grunau orientavimusi Lietuvos valdovų valdymo laikotarpių chronologijoje, taip pat nesugebėjimu suvaldyti ir apibendrinti gausių kronikininko surinktų istorijos šaltinių duomenų. Kronikoje nemažai atvejų, kai S. Grunau maišo Lietuvos valdovų eilės tvarką, painioja vardus, iš to paties valdovo sukuria kelis skirtingus ir atvirkščiai – iš kelių atskirų valdovų sukuria vieną. Kronikoje esama ir daugiau klaidų, štai kitose kronikose minimas pamedėnas Matas S. Grunau kronikoje tampa sembu ir Sklodo broliu, nors ankstesni šaltiniai apie jokią šių veikėjų giminystę neužsimena. Sunku paaiškinti, iš kur S. Grunau kronikoje atsiranda *Hermanas Rise* su 80 broliu ir Prūsijos maršalka *Werneris Doldawas* su 33 broliais. Šie skaičiai ir pavardės randami tik S. Grunau kronikoje. *Prūsijos kronikos* leidėjai šiuos duomenis laikė kronikininko išsigalvojimais, tačiau negalima atmesti galimybės, kad S. Grunau kurios nors bažnyčios nekrologe ar minėtinų datų knygoje galėjo rasti ir detalesnius žuvusiųjų skaičius. Kaip pavyzdį galima paminėti Raunos nekrologą, kuriame kalbama apie 32 žuvusius Ordino brolius iš Livonijos. Tik S. Grunau kronikoje galima rasti Ordino kariuomenės dydį – 11 000 karių. Šį skaičių vargu ar galima laikyti tikslu, tai labiau simbolinė didumo išraiška, kuria kronikininkas norėjo pasakyti, kad kryžiuočių kariuomenė buvo itin di-

delė. Panašus simbolizmas būdingas ir dar dviem kituose šaltiniuose nerandomoms pasakojimo detalėms – anot S. Grunau, mūšis vyko 8 valandas, jame žuvo 200 sembų. 8 valandomis norėta pavaizduoti mūšio aršumą ir nuožumą, tuo tarpu 200 žuvusių karių skaičius yra itin populiarus viduramžių Prūsijos istoriografijoje, juo dažniausiai norima pabrėžti pralaimėto mūšio skaudumą. S. Grunau kronikoje dažnai pasitelkiami stereotipai, pavyzdžiui, teiginys, kad žemaičiai Durbės mūšyje kovėsi kuokomis. Kad kuoka buvo populiariausias žemaičių ginklas, S. Grunau keletą kartų mini kitose kronikos pasakojimuose. Toks įsivaizdavimas dera su S. Grunau požiūriu, kad žemaičiai yra kietasprandė ir laukinė tauta.

S. Grunau pasakojimo apie Durbės mūšį variantą perėmė daugelis vėlesnių Prūsijos kronikinių. Šis pasakojimas turėjo įtakos Durbės mūšio naratyvams ir Lietuvoje bei Lenkijoje. Kai kurios *Prūsijos kronikoje* minimos detalės (8 valandų trukmės kautynės, žemaičių naudojamos kuokos, žemaičiams kautynėse vadovavęs Treniota), nepaisant to, kad yra klaidingos arba nežinia iš kokių šaltinių perimtos, naudojamos ir šiuolaikiniuose moksliniuose, istoriją populiarinančiuose, edukaciniuose ir grožiniuose veikaluose.

Egidijus Miltakis

Simon Grunau's Preussische Chronik. Leipzig, 1876, Bd. I, S. 254–256.

Vertė Egidijus Miltakis

§2. Von dem streitte auf Cauerlant und vorlysen

Es stost ein lant an Preussen ligende zwisschen Preussen, Leyfflant und Zamayten, Cauerlant genant. Dys hetten etwan gewonnen die Deutzschen brüder von Leyflant, sunder ym jar 1260 quam yn Cauerlantt Wittenus der Samayten bayor, das ist ir oberster fürst, und gewan es. Dis wolten rechen dy brüder aus Preussen und die aus Leifflant und vorsamleten 11 tausent man und die Leifflander waren alweg die besten und die besten Preussen. Do war der marschalck aus Leiflant b. Herman Rise mit 80 brüdern, aus Preussen der marschalck b. Werner Doldaw mit 33 brüdern, des koninges marschalck von Schweden juncker Uthram von Zoybogen, alle mit redelichem volcke und sie quomen am tage Sancte Margarete czusampne und machten ire hauffen, wen do war Tranyatho des Wittenen marschalck mit untzelichem volcke und wolt sich mit yn schlon. Der marschalck

§2. Apie kautynes Kurše ir pralaimėjimą

Yra šalis, prisiglaudusi prie Prūsijos tarp Prūsijos, Livonijos ir žemaičių, vadinama Kuršu. Jį buvo užkariavę vokiečių broliai iš Livonijos, tačiau 1260 m. į Kuršą įsiveržė žemaičių bajoras Vytenis, jų [žemaičių] vyriausiasis kunigaikštis, ir jį užkariavo. Už tai broliai iš Prūsijos ir Livonijos norėjo atkeršyti ir surinko 11 000 vyrų, geriausius livoniečius ir prūsus. Ten buvo maršalka iš Livonijos brolis Hermanas Rise su 80 brolių, iš Prūsijos maršalka Werneris Doldawas su 33 broliais, karaliaus maršalka iš Švedijos junckeris Uthramas Zoybogenas, visi su dorais vyrais. Visi jie susirinko šv. Margaritos dieną kartu ir skirstėsi į būrius, nes ten buvo Treniota, Vytenio maršalka, su daugybe karių, jis norėjo su jais kautis. Prūsijos maršalka paklausė kilmingojo sembo Mato iš Kvedenavos, koks būtų jo patarimas, kaip reikėtų kautis su priešu. Mato atsakė: su žirgu prieš juos kautis [būtu] prastas

von Preussen fragte einen edlen Samen Mato von Quedenow, wy sein rot wer, das man sich mit den finden schlüge. Mato sprach: mit pferden widder sie zcu streitten ist kein rot, sunder czu fusse. Ich wil mit den meynen voran gehen, und volgett zcu fusse, ich hoffē got wirt uns helffen. Umb disser willen wart Mato vor ein vorreter geacht, und lyes yn uber eine seyte treten, und er must es auch thun. So quomen die Caurer und boten, man wolt yn widder geben weib und kint umbsust, so yn got hülfte, sy wolten getreulich helffen. Dy brüder schoben dis auff die Schweden, und dy wolten nichst widergeben ane gelt und sprachen, wirt ymant haben das do klinget, wir werden haben das do singet. Uff das sprach brueder Zcarateyn; nu arme leutt umb unsern willen das ire vorloren haben, so wirt yn got zcufugen, was do klinget und singet, und wir werden haben, was do glimmet. Nach disse macht man die spitzen, und dy Cauren hinden gingen. Dy Samayten troffen mit yn und schlugen die brüder fus fur fues mit iren grossen keulen. Als dis sogen die Kauer, schlugen sie von hinden zcu und yn 8 stunden also alles volck mit den brudern erschlugen. Mato, als er die not sag der brueder, sprengete hereyn mit Slodo seynem bruder und mit 200 man und bleib auch tot. In dissen tagen sas ein pauer mit seinen kindern in Preussen ym mittage und ass und hebt bitterlich an zcu weynen. Als man yn fragte, sprach er, sehet ir nicht, wie do unser brüder ermort werden von den Samayten, wen es wart ym im gesichte erzcaiget, der gleichen einem cleussener im Franckenlande.

patarimas, reikia pėsčiomis. Aš su savais eisiu priekyje, [jūs] sekite pėsčiomis, tikiuosi, Dievas mums padės. Dėl tokio patarimo Mato buvo palaikytas išdaviku ir jam buvo nurodyta žygiuoti [kariuomenės] šone, ir tai jis turėjo daryti. Tuomet atėjo kuršiai ir prašė be atlygio jiems atiduoti žmonas ir vaikus, [tuomet] jie ištikimai padės. Broliai tai perdavė švedams, kurie nenorėjo nieko atiduoti be pinigų ir sakė, jei kas nors turės to, kas skamba, mes turėsime to, kas gieda. Apie tai pasakė brolis Zcarateynas: taigi vargšai žmonės mūsų valia savo prarastųjų [negalėjo] atgauti, todėl Dievas jiems pridės tai, kas skamba ir gieda, o mes turėsime tai, kas smilksta. Paskui buvo rikiuojamas [kariuomenės] priekis, o kuršiai nuėjo į [Ordino kariuomenės] galą. Žemaičiai susitikio su jais ir žudė brolius žingsnis po žingsnio savo didelėmis kuokomis. Tai pamatę kuršiai užpuolė iš užpakalio ir per 8 valandas visą kariuomenę su broliais išžudė. Mato, pamatęs brolių vargą, įsiveržė ten su savo broliu Slodo ir 200 vyrų ir [ten] taip pat žuvo. Tomis dienomis vidurdienį Prūsijoje sėdėjo valstietis su vaikais ir valgė, ir pradėjo gaudžiai verkti. Kai jo paklausė [dėl ko verkia], jis atsakė, ar nematote, kaip mūsų brolius žudo žemaičiai, nes tai jam buvo parodyta regėjime, panašiai [atsitiko] vienai vienuolei Frankonijoje.

Balthasar Rüssow, Chronica der Provintz Lyfflandt

Baltazaras Rüssow, Livonijos provincijos kronika (1578 m.)

Kronika apima 1158–1583 m. Pirmasis leidimas išspausdintas 1578 m. Rostoke. Aprašydamas Durbės mūšį rėmėsi Hermanu Wartberge. Tačiau kronikininkas sujungė mūšio aprašymą su vėlesniais įvykiais.

Dainius Elertas

Scriptores rerum Livonicarum. Riga–Leipzig, 1848, Bd. 2, S. 19.

Iš vokiečių kalbos vertė Dainius Elertas

Pagaliau šis magistras Borchardtas buvo užmuštas mūšio lauke prie Durbės lietuvių ir žemaičių kartu su daugeliu Ordino brolių ir kitais kariais 1264 metais. [...] Šis magistras valdė 3 metus ir 6 mėnesius. Mūšyje prie Durbės lauko žuvo ir Prūsijos maršalas kartu su 150 Ordino brolių bei daugeliu kilmingųjų. Be to, 8 Ordino broliai paimti į nelaisvę ir 5 užkankinti negyvai.

Maciej Strykowski. *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi*

Motiejus Strykovskis. *Lenkijos, Lietuvos, Žemaitijos ir visos Rusios kronika*

(1582 m.)

Kronikos apimtis – nuo bibliinių laikų iki 1581 m. Išleista Karaliaučiuje 1582 m., lenkų kalba. Aprašydamas Durbės mūšį autorius plačiai naudojo ir interpretavo Petro Dusburgiečio kronikos informaciją. Siekdamas sustiprinti skaitytojui įspūdį, aprašymo gale įterpė ir kelis epizodus iš kitus įvykius aprašančių šios kronikos epizodų – apie bėgantį be nukirstos galvos priešą ir netyčia kilpiniu nusižudžiusį karį.

Dainius Elertas

Maciej Strykowski. *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka, y wszystkiej Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siwierskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Podgorskiej, Podlaskiej, etc.* Królewiec, 1582, s. 296–297.

Vertė Dainius Elertas

O wojnie Litewskiej w Kurlandey / według Historien Petra a Duzburch / y srogim poráženiu Krzyżakow / roku 1260.

Rozdział II.

Brácia Krzyżacy zakonni z Lijlandskiej y Pruskiej Ziemie / Wziąwszy pomoc od Krolá Duńskiego / z wielkimi woyskámí ciagneli ná odsiecz drugim swoim Krzyżakom / ktorých Litwá obleglá bylá ná Zamku S. Jerzego w Kurandey / chcąc ich obronic y żywności dodác. A w tym czásie przyszlá wieści / iż Litwy cztery tysiące ciagnie / á tuż niedáleko połon z Kurlandskiej ziemie pędzą / y wolości plundruią. Tám wnet Kurlandowie obiecáli pomoc spolnie Krzyżakom preziw Litwie / iesliby im żony y dzieci w połon od Litwy pobráne były wroczone / Ktorem záraz Krzyżacy Pruscy y Lijlandscy odpowiedzieli / iż to być niemoże / ále według práwá woiennego zwykłego nam iesliże zwyciężymy / ma wszystek lup y więźniowie przyść / álbo co kto dostanie. Tą odpowiedzią Kurlandowie záraz ták bárdzo byli obrázeni / iż woleli pomagác Litwie przeciw Krzyżakom / gdzie bárdzo wiele Chresćcian Litwá porážila w dzień S. Małgorzety / y Mistrz Lijlandski Burgardus / Henrik Botel / Marszałek Pruski / á przy nich sto y pięćdziesiąt Brátow / y Kontorow Zakonnych

Krzyżakow co przednieyszych / á w posplitym woysku ták wielka porażká bylá / (iáko tego Dusburchá wlasne slowá swiádczą) quod tres uel quatuor hostes centum christianos & cum magna fugarent, iż trzye álbo czterzey Litwinowie nieprzyiaciele / po stu Niemcow Chreżeścian zábijáli / y z wielką ich sromotą gonili / Támże pisze ten Krzyżak nárzekáiąc na Litwię / Ecce quomodo confortati sunt inimici nostri &c. Oto iáko są zmocnieni nieprzyiaciele nászy. Tám wielkości lupow / koni / bro- ni / y zbroy dostali / ktore z rękú ták wielu tysięcy Chreześcian pobitych wydárli / á teraz się chelpią w dzielności swoiey / zetrzy Pánie moc ich y rosprosz ich / á by poználi/ iż nieiest inszy / ktoryby walczył za nas / iedno ty sam Bog nász. Támże pisze wedlug prostoty onego czásu / Quod euentus huius belli, iż skutek tey woyny nieszezeliwey był przedtym pierwszey nocy iednemu Krzyżakowi Hermánowi Sarácenowi przepowiedziány y obwiesczony / od widzenia Pánny Mariey / ktora mu ták rzekła / Hermane, ego ad conuiuium filij mei te inuito. Hermanie ia ciebie ná kolácią do syna swoiego wzywam. Tamze pysza iz tez ten glos slyszala iedna Mniszka Siostrá Conradá Mistrzá Pruskiego / y ieden chlop prosty. W tey się bitwie tráfilo / iż gdy ieden vph Pogáński vciekał / tedy nijáki Generardus Sáski Sláchcie iednemu Kurlandowi álbo Zmodzinowi vciekájącemu głowę sciał mieczem iednym zamachem / s ktorego scięcia nie zaráz vpadł / ále z vciekájącymi Towáryszámi bez głowy táz drogą / ktora był poczał / przes máły kres bieżał / á potym vpadł / czemu się Krzyżacy bárdzo dziwowáli / iż tákíe rzeczy nigdy niewidzieli. W tenże czás ná poboyscu Chreściáńskim / ieden Litwin nálażł Kuszę nápiętą / ktora gdy włożył sobie ná szyię / z przygody dlubiąc tráfil náspusk / ták mu čięciwá zaráz szyię vcięlc.

Apie lietuvių karą Kurše pagal Petro Dusburgiečio istorijas ir smarkų kryžiuočių pralaimėjimą 1260 m.

II skirsnis.

Kryžiuočių ordino broliai iš Livonijos ir Prūsijos žemių, priėmę Danijos karaliaus pagalbą, su didžiule kariuomene žygiavo padėti kitiems savo kryžiuočiams, kuriuos Lietuva buvo apsupusi Šv. Jurgio pilyje Kurše, norėjo juos apginti ir paramą suteikti. Tuo metu pasiekė žinia, kad keturi tūkstančiai iš Lietuvos išžygiavo ir netoliese nelaisvėn iš Kuršo žemės varo bei valsčius tuština. Tad netrukus kuršiai kartu žadėjo padėti kryžiuočiams prieš Lietuvą, jei jiems gražintų Lietuvos nelaisvėn paimtas žmonas ir vaikus. Šiems išsyk Prūsijos ir Livonijos kryžiuočiai atsakė: taip negali būti, nes pagal karo teisės įpročius mums nugalėjus visą grobį ir belaisvius dalinsime, kaip kam teks. Tas atsakymas tąkart taip kuršius įžeidė, kad norėjo padėti Lietuvai prieš kryžiuočius. Todėl šv. Margaritos dieną labai daug krikščionių Lietuva sutriuškino – ir Livonijos magistrą Burgardą, ir Prūsijos maršalą Botelį, o su jais šimtą penkiasdešimt Kryžiuočių ordino brolių bei komturų su ištikimaisiais. O šauktinių kariuomenę toks didelis pralaimėjimas ištiko (kaip tas Dusburgietis valdingai žodžiais tvirtino): quod tres uel quatuor hostes centum christianos & cum magna fugarent: vos trys ar keturi priešai šimtą krikščionių žudė ir su didžia gėda vijo. Ten pat rašo šis kryžiuotis skųsdamasis Lietuva: Ecce quomodo confortati sunt inimici nostri &c: Antai kokie sustiprėję yra mūsų nedraugai. Ten puikiausią grobį, žirgus, ginklus ir šarvus gavo, kurie taip iš rankų tūkstančio sumuštų krikščionių išplėsti buvo, kad išsyk didžiavosi savo sėkme. Besigrumiančių ponų galia ir prašymu, nes pažino, kad nėra kito, kuris kautųsi už mus, vien tik Dievas mūsų. Ten pat rašoma sekant to meto paprastumu: Quod eventus hujus belli, kad šio nelamingo karo pasekmės prieš naktį iki kautynių vienam kryžiuočii Hermanui Saracėnui išpranašauta ir paskelbta Panelės Marijos

vizijos, kuri taip šnekėjo: *Hermane! Ego ad convivium filii mei te invito. Hermanai! Aš tave į savo sūnaus vakarienę kviečiu. Ten rašoma, kad dar tą balsą girdėjo vienuolė, Prūsijos magistro Konrado sesuo, ir paprastas valstietis. Tame mūšyje pasitaikė, kad kai vienas pagonis bėgo, tai kažkoks Saksonijos bajoras Generardas vienu kardo kirčiu bėgančiam kuršiui ar žemaičiui nukirto galvą taip, kad nuo kurio nukirsdinta, – ne iš karto krito, o su bėgančiais bendrais be galvos tuo keliu, kuriuo buvo pradėjęs, dar mažą galelį bėgo ir paskui nuvirto, kuo kryžiuočiai labai stebėjosi, nes tokio dalyko niekur nematė. Tuo metu krikščionių žudynėse vienas lietuvis paėmęs įtemptą kilpinį atrėmė sau į kaklą, juokaudamas spustelėjo paleidimą, tai jam templė išsyk gyvybę atėmė.*